

Dr.sc. Ladislva Bognar, red.prof.

Učiteljski fakultet Osijek¹

Interkulturalizam i civilno društvo²

Sažetak

U Europi se danas događaju proturječni procesi. S jedne strane nezaustavljivo teče proces stvaranja ujedinjene Europe s otvorenim granicama i slobodnim protokom ljudi, roba i usluga, a na drugoj strani raspadaju se multikulturene zajednice uz velike sukobe, nemire, pa i ratove. Istovremeno Europa sve više postaje multikulturalno, multikonfesionalno i multijezično društvo. Takvo društvo jedino može normalno egzistirati uz afirmaciju interkulturalizma.

Hrvatska ima veliko iskustvo života u multikulturalnim zajednicama koje nije dovoljno valorizirano, a Hrvatska je kao i sve druge europske zemlje ne samo multikulturalno nego i multikonfesionalno društvo. U Hrvatskoj postoje dvije oprečne orijentacije: jedna okrenuta etnocentrizmu, ksenofobiji i neprijateljstvu sa susjedima i druga koja u drugačijima ne vidi opasnost i koja je okrenuta interkulturalnosti. Za budućnost i stabilnost Hrvatske važno je da prevlast dobije ova druga opcija.

Značajan činitelj reafirmacije interkulturalnosti u Hrvatskoj predstavljaju organizacije civilnog društva budući da su nastale kao reakcija na nacionalnu i vjersku netoleranciju i ratne sukobe. Polazeći od filozofije mrežne strukture društva i djelovanja u neposrednom kontaktu s ljudima, a dajući naglasak na vlastitu edukaciju one su postale značajni činitelj promjena i humanizacije hrvatskog društva, a dale su prilog i novom pristupu edukaciji.

Trendovi globalizacije i stvaranje ujedinjene Europe pred odgoj i obrazovanje postavljaju nove izazove kako ono školsko tako i cjeloživotno učenje. Odgoj i obrazovanje umjesto nacionalnih mitova i ksenofobije mora osposobljavati za život u multikulturalnom, multikonfesionalnom i multijezičnom društvu.

Ključne riječi

Multikulturalnost, multikonfesionalnost, multijezičnost, pluralizam, interkulturalizam, civilno društvo, edukacija

¹ Kontakt: ladislav.bognar@os.t-com.hr

² Izlaganje održano na stručnom skupu pedagoga u Dubrovniku 7.-11. 04. 2008.

Uvod

Proces globalizacije koji je zahvatio cijeli svijet ne samo da nas stavlja pred nove uvjete života nego otvara potpuno novo razdoblje u načinu života ljudskih bića. Globalno gledajući danas su se artikulirale četiri velike civilizacije Zapadna, Islamska, Indijska i Istočna, ali i među njima postoji također velika povezanost i međuzavisnost. Da li će se odnos među njima razvijati po tragičnom scenariju 11. rujna 2001. ili po optimističnom japanskom obrascu (Katunarić, 2004.) zavisi i od toga koja orijentacija će prevladati u različitim kulturama. U okviru Zapadne civilizacije događa se proces stvaranja ujedinjene Europe koji ima za cilj otvoriti granice i učiniti slobodnim protok ljudi i ideja, ali i ekonomskih tokova. Globalna mreža Internet učinila je na svjetskoj razini do sada nezamisliv protok informacija i trenutnu povezanost ljudi cijelog svijeta. Sve je to novi izazov za odgoj i obrazovanje na koji se ne može odgovoriti na stari način.

Istovremeno upravo u Europi događaju se i suprotni procesi raspadanja multikulturnih zajednica i stvaranja novih država posebno u našem okruženju, te trajnih sukoba na nacionalnoj ili vjerskoj osnovi. Očito je da multikulturne zajednice ne mogu opstati bez afirmacije ideje interkulturalizma koja u različitostima ne vidi opasnost nego bogatstvo. Tamo gdje prevladaju ideje ksenofobičnosti i etnocentrizma slijede razni oblici diskriminacije, sukoba, pa i ratova koji obično imaju ogromne ljudske i materijalne posljedice. Koliko u svemu tome sudjeluje odgoj i obrazovanje? Po svemu sudeći odgoj i obrazovanje u tome nisu ni malo nevini jer često veličaju nacionalizam, slave one koji su nasilno rješavali sukobe, zagovaraju rat, a u susjedima vide neprijatelje, ali istovremeno ova orijentacija u odgoju i obrazovanju je posljedica vladajućih vrijednosnih orijentacija u društvu.

Civilno društvo javilo se kao nova pojava u zapadnoj demokraciji u drugoj polovici dvadesetog stoljeća i u većini zemalja predstavlja korektiv vladajućim često okoštanim i birokratiziranim strukturama. U Hrvatskoj se civilno društvo počelo razvijati u vrijeme rata kao mirovne inicijative koje su se poslije proširile na niz drugih područja djelovanja. Potpomognute od europskih fondacija i kadrova ove inicijative su ubrzo postale glavni činitelj afirmacije interkulturalizma u našoj sredini. Njihov osnovni princip djelovanja je bila edukacija i to prvenstveno vlastitih članova držeci se ideje - ne možemo mijenjati druge, ali možemo sebe. Civilna scena je stvarno otvorila novu stranicu u pristupu edukaciji koja je imala velikog utjecaja i na oficijelni odgojno-obrazovni sustav.

Europski kontekst interkulturalizma

Stara Europa danas prolazi burno razdoblje vlastitog mijenjanja i traženja odgovora na nove izazove. Kolijevka mnogih civilizacija značajnih za povijest čovječanstva, koja je povijesnim previranjima, seobama, ratovima, epidemijama, klasnim i vjerskim sukobima, ali i razvojem znanosti, umjetnosti, tehnologije, ekonomskim napretkom i mijenjanjem socijalnih odnosa, iznjedrila do sada najrazvijeniju civilizaciju u kojoj je čovjek živio – Zapadnu civilizaciju. Ali Europa je pri tome ostala rascjepkana na mnoge nacionalne države i državnice od onih najvećih kao što su Francuska, Njemačka ili Velika Britanija do sasvim malih kneževina i gradova državnica. U vrijeme globalizacije, Interneta, svjetskog tržišta takva razjedinjena Europa postaje svoj vlastiti talac i prepreka daljem ekonomskom, ali i kulturnom i svakom drugom razvoju i zato se realizira projekt ujedinjene Europe.

Projekt ujedinjene Europe baziran je na multikulturalizmu, što znači da se uvažavaju razlike koje postoje s obzirom na nacionalnu, jezičnu, vjersku pa i rasnu raznolikost koje čine suvremenu

europsku zbilju te proklamira princip tolerancije različitosti. Ali, istovremeno se zagovara interkulturalizam. „Multikulturalizam samo kaže da postoji više kultura, da žive u nekom susjedstvu, ali ništa više od toga. Interkulturalizam pak ima više značenja. On sugerira mogućnost, kao i nužnost, poprečnih veza među kulturama, odnosno njihovim pripadnicima... Sugestija interkulturalizma je intencionalna: kao da šapće kako se pri susretu i dodiru između govornika ili aktera dviju kultura mora roditi nešto treće.“ (Katunarić, 1993. 155) No, stvari nisu jednostavne kako to na prvi pogled izgleda.

Proces stvaranja nacija i nacionalnih država, koji je povijesno povezan s razvojem građanske klase i stvaranjem ekonomskih uvjeta za razvoj industrijskog društva, nije tekao ni malo jednostavno i bezbolno i protegnuo se ne samo na cijelo dvadeseto nego će izgleda zahvatiti i dvadesetprvo stoljeće. Svjedoci smo da proces nastajanja novih država u Europi i dalje traje. Pored balkanskih previranja i u zemljama „stabilnih demokracija“ imamo stalne sukobe koji su motivirani nacionalnim ili vjerskim razlozima, pa i ovih dana proces priznavanja najnovije državne tvorevine na tlu Europe (Kosova) ovisi od unutarnje konstelacije odnosa u pojedinim državama. Rezultat nastajanja novih država pokazuje upravo suprotnu težnju od interkulturalnosti – sve veće podvajanje među različitim etničkim skupinama i jačanje uvjerenja da se ne može živjeti u nacionalno i vjerski izmiješanim sredinama.

Proces prerastanja pojedinih etničkih skupina u nacije nije u Europi tekao usporedo s formiranjem nacionalnih država tako da čiste nacionalne države gotovo i ne postoje. Gledajući nacionalni sastav nekih europskih država (tablica 1) uočavamo njihovu nacionalnu raznolikost. Ali u stvarnosti je to mnogo raznovrsnije nego se to može vidjeti iz ovih podataka. Kolonijalne zemlje su u devetnaestom stoljeću naseljavali stanovnici pojedinih kolonija koji su danas toliko integrirani da se više ne izjašnjavaju po svom porijeklu nego kao pripadnici domicilnog naroda. Tako među onima koji se izjašnjavaju kao Nizozemci npr. ima i pripadnika različitih rasa. Veliki europski gradovi danas su naseljeni svim rasama koje postoje na zemlji. U dvadesetom stoljeću zapadnoeuropske zemlje su bile uvoznici radne snage i ovaj novi val imigranata je dodatno nacionalnu sliku učinio složenijom. Tako danas (prema Perotti, 1994.) samo u zemljama zapadne Europe ima oko 30 milijuna ljudi koji čine manjine u pojedinim zemljama.

Nizozemska	Nizozemci (Duch) 83%, ostali (Turci, Marokanci, Surinamci, Indonežani itd.) 17%
Švicarska	Nijemci 65%, Francuzi 18%, Talijani 10%, Romani 1%, ostali 6%
Velika Britanija	Englezi 83%, Škoti 8%, Velšani 5%, Sjeverni Irci 3%, Crnci 2%, Indijci 2%, Pakistanci 1%, ostali 3%
Njemačka	Nijemci 91%, Turci 2%, Talijani 1%, Grci 0,5%, Poljaci 0,4%, ostali 4,6%

Tablica 1: Nacionalna struktura nekih europskih država ³

Kad pogledamo vjersku kartu Europe mogli bismo konstatirati da se radi o različitim kršćanskim opcijama pa u tom smislu možemo govoriti o kršćanskoj Europi. Ali, svi oni sukobi i podjele koji su se odvijali u kršćanstvu od raskola na istočnu i zapadnu crkvu, te razvoj protestantizma, ostavili su svoje

³ <http://www.infoplease.com/ipa/A0855617.html>

posljedice. Tinjajući sukobi između katolika i protestanata u Irskoj, npr. ili sukobi na Balkanu, koji su pored nacionalnih imali i vjersku dimenziju, govore da su vjerske podjele u Europi i danas prisutne. Ipak, vjerska karta Europe može nas zavarati jer stvara privid vjerske homogenosti pojedinih zemalja. U stvarnosti se radi o vrlo razgranatoj mreži različitih vjerskih zajednica. Tako je samo u Hrvatskoj registrirano 40 različitih vjerskih zajednica.

Slika 1: Vjerska karta Europe

Danas gotovo da ne postoji ni jedna religija koja nema i svoje zagovornike u pojedinim dijelovima Europe. Velike migracije stanovništva koje se događaju posljednjih stoljeća, ali i proces globalizacije učinili su velik utjecaj na vjerski aspekt multikulturalnosti. Pri tome treba imati u vidu da je intenzitet vezanosti za religiju vrlo različit kako u pojedinim zemljama tako i unutar tih društava. Prema ispitivanjima najveća vezanost je u Turskoj, Malti, Cipru i Rumunjskoj, a najmanja u Estoniji, Češkoj, Švedskoj, i Danskoj. 52% građana Europske unije vjeruje u Boga, 27% vjeruje u neki oblik spiritualnosti, a 18% nisu vjernici. U većini europskih zemalja religioznost je u opadanju.⁴ Važno je napomenuti da je europsko društvo sekularno i da je odvojenost crkve i države princip koji vrijedi u svim zemljama.

Prepreka procesu ujedinjavanja Europe je i jezična problematika. U Europi se govori pet tzv. „svjetskih jezika“ engleski, španjolski, francuski, njemački i ruski. Pokušaj da u upotrebu uđe umjetno stvoreni jezik esperanto, koji bi prevladao jezične podjele, nije uspio kao ni korištenje mrtvog latinskog jezika što je bio pokušaj u prošlosti. Multijezičnost se prevladava učenjem većeg broja drugih jezika što je više prihvaćeno u manjim nacijama. Iako o tome ne postoji dogovor ipak u svakodnevnoj komunikaciji sve više prevladava engleski jezik. U posljednje vrijeme se zagovara učenje i jezika manjih europskih naroda kroz razmjenu učenika i studenata.

⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Religion_in_Europe

INTERMECO

Kad sam bio pozvan od britanskog Ministarstva vanjskih poslova u posjet Londonu iznenadio sam se rasnom raznolikošću londonskog stanovništva. Mnogi od njih su doseljenici novijeg razdoblja, što se vidi po načinu oblačenja ili korištenju svog materinjeg jezika, a mnogi tu već žive generacijama pa se ni ne izjašnjavaju prema svom porijeklu nego kao Englezi. Budući da sam posjetio veći broj ministarstava i tu sam zatekao „tamnolute Engleze“ npr, ali uglavnom ne među višim službenicima. Oni su u pravilu bili portiri, konobari, dostavljači, čistači, a svi službenici u uredima koje sam susreo bili su „bijeli Englezi“.

Iako multikulturalnost ima i druge aspekte osim nacionalnog, vjerskog i jezičnog, ovdje smo se skoncentrirali na ova tri najvažnija. Jasno je da je multikulturalnost Europe činjenica koja značajno utječe na odnose u njoj. Pojedine dugotrajne krize kao što je podijeljenost Cipra na grči i turski dio, sukob katolika i protestanata u Irskoj, baskijski separatistički pokret u Španjolskoj, previranja u Belgiji, a posebno sukobi na Balkanu govore da je multikulturalnost ne samo činjenica nego često i izvor nestabilnosti u Europi. Ovome treba dodati nemire koji se javljaju među imigrantima novijeg datuma kao što su bili oni u Francuskoj krajem 2005: „Slučajna smrt dvoje tinejdžera“, kako čitamo u medijima, „porijeklom imigranata u pariškom predgrađu Clichy-sous-Bois nakon policijske potjere izazvala je ovu krizu neviđenih razmjera. Nemiri su se nakon tog događaja nastavili širiti drugim siromašnim četvrtima Pariza gdje nezaposlenost, siromaštvo, neuspjeh u obrazovanju i osjećaj isključenosti mladih Francuza, najviše porijeklom iz Afrike, godinama stvaraju eksplozivni koktel“.⁵ Nemire u Danskoj izazvalo je objavljivanje karikatura Muhameda, a sukobi su se u pojedinim zemljama javljali oko nošenja marama na sveučilištima ili školama. Poseban problem svakako predstavljaju teroristički napadi kojima pribjegavaju neke manjinske grupe što trajno remeti međuetničke odnose.

Europa se unatoč svemu načelno opredijelila za interkulturalizam koji ne teži asimilaciji nego integraciji manjinskih skupina u društvo. Pri tome se uvažavaju razlike koje objektivno postoje i one se ne smatraju kao problem i poteškoća nego kao bogatstvo u različitosti. Pri tome nije naglasak na kolektivitetima nego na pojedincima i ostvarivanju njihovih osnovnih ljudskih prava. Ovaj pristup je višestruko potvrđen u mnogim europskim dokumentima, ali i u programima i inicijativama pojedinih nevladinih organizacija.

INTERMECO

Na jednom međunarodnom skupu nevladinih mirovnih inicijativa pričali su aktivisti iz Nizozemske na koji način se oni u svom mjestu brinu za imigrante koji dođu u njihovu sredinu. Prvo im nađu stambeno rješenje, a zatim pomognu pri zapošljavanju. Ponekad pomognu i u najnužnijem opremanju stana i osiguraju im osnovna financijska sredstva. Povremeno ih posjećuju da vide kako su se snašli i na koje probleme nailaze. Na pitanje kakva su iskustva i da li to netko zloupotrijebi rekli su da se i to događa, ali vrlo rijetko i da su iskustva vrlo pozitivna jer s jedne strane imigrantima omogućuju da se lakše integriraju u društvo, a s druge strane štite vlastitu zajednicu od društvenih konflikata koji se javljaju kad ti problemi nisu riješeni.

Tako Forum FIMM iz Švicarske u svojoj Povelji o integraciji naglašava slijedeći pristup za koji se zalaže: „Integracija počiva na priznavanju raznovrsnih kulturnih identiteta, posebno u odnosu na vjerska

⁵ www.net.hr

usmjerenja, religiozne i kulturne prakse i individualne etičke vrijednosti svih ljudi. Integracija također propituje putove kojima se preko granica pluralizama može sagledati zajednička budućnost. Pripadnost nije statičan pojam. Integracija zahtijeva klimu interkulturalne otvorenosti.“

Hrvatska priča

Formiranje hrvatske nacije u 19. stoljeću odvijalo se u Austrougarskoj monarhiji i trebalo je objediniti Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju, koje su bile i jezično raznovrsne, pa je taj proces prvenstveno išao preko pokreta za jedinstveni jezik i tzv. Ilirskog pokreta. Zbog odnosa u monarhiji, iz čijeg se naziva vidi supremacija austrijske i mađarske nacije u odnosu na slavensko stanovništvo koje je bilo brojnije, Ilirski pokret je, pored stvaranja jedinstvenog hrvatskog jezika, težio i političkom ujedinjenju ostalih slavenskih naroda od bugarskog na istoku do slovenskog na zapadu i do češkog, slovačkog pa i poljskog na sjeveru. Ti maksimalistički ciljevi nisu nikad ostvareni, ali je u hrvatskim krajevima prevladao književni jezik koji je bio razumljiv na širem području Balkana. Raspadom Austrougarske to je bila osnovica za konstituiranje nove multietničke zajednice koja se najprije zvala Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, a kasnije Jugoslavija.

Ako proučavamo naše povijesne izvore vidimo da je ovo dugo povijesno razdoblje vrijeme stalnih sukoba i borbe za vlastitu nacionalnu samostalnost, a pozitivnim osobama i pokretima se prikazuju oni koji su se upravo za to zalagali. Oni pak koji su težili održavanju postojećih multikulturalnih zajednica nazivani su pogrdnim imenima pa i nacionalnim izdajnicima. Ideja kako različitosti ne mogu zajedno i kako je potrebna stalna i nemilosrdna borba protiv drugih i drugačijih očito je ideja vodilja kako naše historiografije tako i naše opće kulture. Jedna pomnija analiza ovog dugog razdoblja, koja ne bi težila crno-bijelim tonovima, sigurno bi ukazala i na niz pozitivnih pomaka koji su se događali npr. u vrijeme prosvjetiteljstva Habsburške monarhije, kao i u zajedničkoj državi južnih Slavena, ali to prelazi okvire ovog teksta.

Sukob hrvatske lijeve opcije, koja je težila savezima s drugim narodima, i desne opcije, koja je uglavnom bila nacionalistička, rješavao se nasilno i na vrlo okrutan način. To je posebno došlo do izražaja u drugom svjetskom ratu kada je bio ogroman broj žrtava na obje strane. Trauma traje sve do današnjih dana kao i međusobna optuživanja za okrutnosti i zločine druge strane pri čemu nitko ne vidi one svoje. Načelni poziv na „pomirbu svih Hrvata“ očito nije dao nekih vidljivijih rezultata. I danas je u Hrvatskoj jasno da postoje dvije opcije: ona koja teži interkulturalnosti i u vlastitoj sredini i u međunarodnim odnosima, a koja se danas artikulira kao težnja za ulaskom u europske integracije, i ona koja teži etnocentrizmu, stalnim sukobima sa susjedima i izolaciji vlastite države.

Pokušaj da se u okviru socijalističke Jugoslavije stvori multikulturalna zajednica na principima ravnopravnosti i interkulturalizma neslavno je propao i završio krvavim ratom koji je pored nacionalnog sukoba, čiji efekt je bio etničko čišćenje, bio i vjerski sukob, što se vidi po broju srušenih vjerskih objekata, ali i jezični što se manifestiralo kroz različite razlikovne rječnike, izbacivanje knjiga na drugom pismu, te izmišljanje novih izraza koji nisu nikad šire prihvaćeni. Jedna od najtežih dugotrajnih posljedica ovog rata su izbjeglice i prognanici. Prema podacima UNHCR-a iz početka devedesetih registrirano je 2 milijuna unutar granica bivše Jugoslavije i oko 500 tisuća u pojedinim europskim zemljama (Perotti, 1994. Str.44). No, u narednim godinama taj se broj znatno povećao. Na nedavnom skupu nevladinih organizacija u Crnoj Gori iznesen je podatak da preko milijun ljudi još uvijek živi izvan svojih domova sa slabim izgledima da se ikad vrati.

INTERMECO

Na jednom međunarodnom skupu na kojem se razgovaralo o mirovnoj edukaciji prišla mi je jedna učiteljica porijeklom iz Bosne želeći podijeliti sa mnom iskustva o ovoj problematici. Ujedno mi je ispričala kako su u vrijeme oružanih sukoba jedne noći odveli njenog muža i do danas o njemu ništa ne zna. Nju i njeno dvoje male djece su istjerali iz kuće u koju se ni do danas ne može vratiti jer je čovjek koji je bio organizator ovog zločina danas predsjednik općine. Ona sve ove godine živi u izbjeglištvu.

Iako je u početku raspleta krize u Jugoslaviji od hrvatskih i slovenskih kadrova artikulirana opcija koja bi dovela do demokratskih promjena, pa je čak od Europske unije ponuđen pojedinačni prijem svih tadašnjih republika i velika financijska pomoć za rekonstrukciju društva i razvoj gospodarstva, to većina nacionalnih lidera koja je težila teritorijalnoj preraspodjeli nije prihvatila. Ideje „Svi Srbi u jednoj državi“ ili granica „Velike Srbije“ na liniji Virovitica, Karlovac, Karlobag u Hrvatskoj je probudila desničarske ideje tipa „Hrvatska do Zemuna“ ili „Hrvatska do Drine“, ali i reafirmaciju fašističkih ideja koje su se ogledale u objavljivanju Hitlerovog „Mein Kampfa“, kukastim križevima po gradovima, ustaškim simbolima, ali i nasiljem, rušenjem kuća, istjerivanjem s posla, istjerivanjem iz stanova, pa i likvidacijama pojedinih građana samo zato što su pripadali nekoj drugoj naciji. Ponegdje su to bile akcije samozvanih grupa i pojedinaca, ali drugdje i organizirane aktivnosti onih koji su u tim previranjima imali vlast. Sintagma tadašnjih rukovodećih ljudi „srbokomunisti“ koja je kao neprijatelje trebala jasno označiti pripadnike određene nacije i lijeve političke opcije svakako nije bila okrenuta ni interkulturalizmu, a niti političkom pluralizmu.

Stanovništvo prema nacionalnosti	1981.	2001
Ukupno stanovnika	4 601 469	4.437.460
Hrvati	75,08%	89,63 %
Srbi	11,55%	4,54 %
Bošnjaci	0,52%	0,47 %
Talijani	0,25%	0,44 %
Mađari	0,55%	0,37 %
Albanci	0,13%	0,34 %
Slovenci	0,55%	0,30 %
Česi	0,33%	0,24%
Romi	0,08%	0,21%
Slovaci	0,14%	0,11%
Crnogorci	0,21%	0,11%
Makedonci	0,12%	0,10%
Nisu se nacionalno izjasnili ili nepoznato	10,21%	2,63%

Tablica 2: Nacionalni sastav stanovništva u Hrvatskoj 1981. i 2001.

Trebalo je dosta napora, ali i vremena da se ovim idejama stane na kraj i da se kurs daljeg razvoja Hrvatske okrene od stvaranja totalitarnog društva ultradesne opcije prema pluralnom demokratskom

društvu. Hrvatska je i nakon svih etničkih čišćenja i „humanih“ preseljenja ipak ostala multikulturalna, kao i druge europske zemlje. Prema popisu od 2001.⁶ u Hrvatskoj žive 23 nacionalnosti od čega 89,63% čine Hrvati, 4,54% Srbi, a ostale manjine su zastupljene svaka s manje od 1%, a najbrojniji su Bošnjaci, Talijani, Mađari, Albanci, Česi, Romi, Slovaci, Crnogorci i Makedonci. Ako usporedimo podatke iz 1981.⁷ vidimo da je nakon ratnih previranja došlo do promjene u brojčanim odnosima: povećan je procent Hrvata, a smanjen je broj Srba, ali je zadržana multikulturalnost koja je postojala i prije ratnih zbivanja.

Hrvatska je i u vjerskom aspektu multikulturalna zemlja, kao i većina drugih europskih zemalja. Pored najbrojnije katoličke religije tu su pravoslavna i islamska vjeroispovijest, te pojedine protestantske orijentacije. Po intenzitetu vezanosti uz religiju Hrvatska je na desetom mjestu u Europi i nešto je iznad europskog prosjeka. U Hrvatskoj vjeruje u postojanje Boga 67% dok je prosjek u Europi 52%, u neki oblik spiritualnosti vjeruje 25% dok je u Europi to 27%, a nije religiozno 7% dok je u Europi to 18%.⁸ Polako se napušta favoriziranje samo jedne religije i teza „Hrvati katolici“ kojom se širila dezinformacija da među Hrvatima nema drugih vjeroispovijesti, a ako ima da to nisu „pravi Hrvati“. Pozitivna je činjenica i da je sve prisutniji međuvjerski dijalog kao i okretanje pojedinih vjerskih zajednica čovjeku i njegovim problemima bez obzira na vjersku pripadnost. Isto tako baš u redovima katoličke crkve sve češće možemo čuti i različite stavove pa i kritički odnos prema vlastitoj crkvi što znači otvaranje za dijalog i unutar same zajednice. Ipak, religije su na ovom području više faktor razdora i sukoba, a daleko manje činilac dijaloga i uvažavanja različitosti pa možemo samo poželjeti da se ovi procesi nastave. Hrvatska može biti „predziđe kršćanstva“ i faktor razdora i nestabilnosti u pluralnom vjerskom području, ali može biti i most između različitih kršćanskih i drugih religija i faktor međusobnog razumijevanja i suradnje što bi mogao biti zalag mira i stabilnosti.

Stanovništvo prema vjeri, popis stanovništva 2001.	
Katolička crkva	87,83 %
Grkokatolička crkva	0,14 %
Starokatolička crkva	0,01 %
Pravoslavna crkva	4,42 %
Islamska vjerska zajednica	1,28 %
Židovska vjerska zajednica	0,01 %
Ostale vjeroispovijesti	0,54 %
Agnostici i neizjašnjeni	2,99 %
Nisu vjernici	2,22 %
Nepoznato	0,58 %

Tablica 3: Stanovništvo Hrvatske prema vjerskoj pripadnosti⁹

Hrvatska ima vrlo bogato iskustvo interkulturalizma. Ona je nastajala, živjela i razvijala se uvijek u interakciji s drugim narodima. Kad je ta interakcija bila okrenuta suradnji s drugima u Hrvatskoj se događao ekonomski prosperitet, gradili su se demokratski socijalni odnosi i razvijala se kultura i

⁶ Izvor: Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr

⁷ Izvor: Enciklopedija Jugoslavije, JLZ, Zagreb, svezak 5, str. 204.

⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Religion_in_Europe

⁹ <http://kotor-network.info/index.htm>

stvaralaštvo. Mnogi Hrvati dali su svoj doprinos razvoju svjetske znanosti, umjetnosti i tehnologije kao što su i pripadnici drugih naroda i kultura ostavili duboki trag u hrvatskoj kulturi. U pojedinim dijelovima Hrvatske kao što su Istra ili Baranja postoji višestoljetna tradicija interkulturalnog načina života u kojoj je normalno da svi znaju i jezik(e) drugih nacionalnosti koje ovdje žive, da se ne radi i na vjerske blagdane susjeda, da se drugost ne smatra opasnošću nego bogatstvom različitosti. Isto tako Hrvatska ima i iskustvo interakcije koja je bila okrenuta sukobima s drugima, podjelama i mržnji, a posljedice su bile ne samo zaustavljanje ekonomskog napretka nego i jačanje totalitarnih društvenih odnosa u vlastitoj sredini, ali i velikim ljudskim žrtvama s dugotrajnim i tragičnim posljedicama. To iskustvo bi trebalo prenijeti na mlade generacije kako ne bismo ponavljali lošu povijest.

Sadašnja težnja k ujedinjenju s ostalim europskim zemljama pokazatelj je s jedne strane te većinske orijentiranosti Hrvata na interkulturalizam, ali istovremeno s druge strane i želja za nekakvim bijegom s Balkana. Hrvatska međutim ne može otići s prostora na kojem postoji (ma koliko to razni geografski maheri nastojali), a može postati europskom zemljom ako počne graditi interkulturalne odnose sa svojim susjedima. To što jezik kojim govore Hrvati razumiju i Srbi, i Bošnjaci, i Crnogorci (ma kako ga nazivali), pa i Makedonci, Slovenci pa čak i Albanci na Kosovu velika je prednost. Hrvatska može biti značajan faktor razvoju mira i stabilnosti na ovom trusnom području, ako u njoj prevlada uvjerenje da na ovako složenom multikulturalnom prostoru jedini uvjet normalnog života je interkulturalizam te tu ideju počne širiti i u svom okruženju.

Civilno društvo u akciji

U drugoj polovici 20. stoljeća u zemljama Zapada preispituju se postojeći društveni odnosi, a posebno nakon masovnih društvenih previranja 1968. Demokracija Zapada ostala je u mnogočemu hijerarhijsko društvo s mnogim totalitarnim podsustavima. Činjenica da ljudi izlaze svakih četiri ili pet godina na izbore i da mogu birati između uvijek istih lidera dvije ili tri stranke financiranih od moćnih financijskih lobija, više je u funkciji održavanja statusa quo nego li u funkciji rješavanja društvenih proturječnosti. Ljudi se sve više osjećaju kogačići u globalnoj svjetskoj mašineriji koja melje njihove živote. Pod utjecajem humanističke psihologije i kritičke socijalne teorije, ali i procesa globalizacije i sve većoj otvorenosti za filozofiju Istoka, razvila se i teorija o „mrežnoj strukturi društva“ za koju možemo reći da je pokušaj preoblikovanja tradicionalno vođenih hijerarhijskih organizacija društva u društva u kojima nema prisile nego vlada suradnja i međusobno pomaganje (Salman, 1992. str. 16). Ljudi se prema svojim interesima i potrebama uključuju na različite načine s drugim ljudima kako bi radili na promjenama. Time se daje nova šansa zapretanim ljudskim mogućnostima. „Mogli bismo reći da sjeme ljudske kreativnosti, demokratske humanosti, oslobođenog čovječanstva, postoji oduvijek te se oduvijek manifestira u tom neprestanom revoltu protiv oblika autoriteta“ (Hardt, 2002.).

U početku su to bili oblici organizacije ljudi u slobodnom vremenu, načini okupljanja različitih interesnih i vjerskih grupa, ali kasnije se shvatilo da ovi oblici mogu biti i faktor društvenih promjena i to ne samo vanjske forme i organizacije nego i suštinske promjene u ljudskim odnosima koja prvenstveno znači promjenu paradigme pri čemu pojedinci ne trebaju čekati promjene kako bi se i sami promijenili nego trebaju poći od sebe. Vjeruje se da promjena svijesti kritičnog broja pojedinaca može dovesti do društvenih promjena. (Ferguson, 1992. str. 7). Natpis na razglednici jedne od mirovnih grupa možda najbolje izražava ovu filozofiju: Mnogi mali ljudi, koji u mnogim malim

mjestima čine mnoge male stvari, mogu promijeniti lice svijeta. U većini zapadnoeuropskih zemalja razvijen je razgranat sustav financiranja ovih organizacija putem projekata. Najčešće su to različite neovisne fondacije, ali sve češće ove aktivnosti podržavaju i vlade. Tako danas postoji vrlo respektabilan dio društva koji se naziva civilno društvo ili civilni sektor, a koji se bavi različitim djelatnostima od mirovnih inicijativa, zaštite ljudskih prava, prava manjina, preko različitih ekoloških udruga do društava za zaštitu životinja.

U Hrvatskoj do devedesete, kao i u većini drugih tzv. socijalističkih zemalja (s izuzetkom Slovenije), nije postojala civilna scena. Za vrijeme rata pojavila se Antiratna kampanja Hrvatske u Zagrebu iz koje se razvio Centar za mir, nenasilje i ljudska prava u Osijeku, a zatim različite ženske udruge pa danas možemo govoriti da u Hrvatskoj već postoji relativno razvijeno civilno društvo. U početku su sve ove aktivnosti financirane od vanjskih donatora, a danas već i Vlada Hrvatske, a i pojedine lokalne i regionalne strukture vlasti sudjeluju u njihovom financiranju.

Dok su vladajuće strukture zagovarale etnocentrizam nevladine udruge su zagovarale interkulturalizam, dok su vladajuće strukture bile jednonacionalne nevladine udruge su bile višenacionalne, u vrijeme kad su nasilje i rat bili osnovna tema nevladine udruge su zagovarale nenasilje i mir. Za razliku od vladajućih struktura koje nisu vjerovala u suradnju s dojučerašnjim susjedima nevladine udruge su surađivale sve vrijeme rata i poraća na cijelom prostoru bivše države. Tako su još u vrijeme dok su po Osijeku padale granate kao vid podrške došli predstavnici mirovnjaka iz Vojvodine, a u vrijeme dok je nesrpsko stanovništvo bilo prognano iz istočne Slavonije i Baranje nevladine udruge iz Hrvatske i Srbije su zajedno s nizozemskim i švicarskim aktivistima organizirale susrete ljudi koji su prije rata radili zajedno i tako pripremale proces mirne reintegracije. Briga za prognanike i izbjeglice, rad s djecom radi prevencije nasilja, pružanje pravne pomoći, dežuranje u stanovima obitelji koje su bile istjerivane zbog svoje nacionalnosti, bile su samo neke od svakodnevnih aktivnosti. Nakon mirne reintegracije pokrenut je zajednički projekt izgradnje mira na principima civilnog društva i pomirenja na područjima koja su najviše stradala u ratu. Projekt je financiran od švedske fondacije, a zajednički su ga realizirali volonteri iz Hrvatske, Srbije i Bosne i Hercegovine, ali i iz Njemačke i Velike Britanije.

INTERMECO

Na jednom skupu volonterka je ispričala svoje iskustvo sa velikom grupom izbjeglica iz Bosne. Ogromna masa apatičnih nesretnih ljudi se rasula po proplancima pored krivudave ceste kojom su stigli ostavivši za sobom sve što su imali. Grupica volontera stajala je tu ne znajući što da učini. U toj muc i beznađu jedna od njih stala je nasred ceste i počela pjevati jednu bosansku pjesmu. U početku su je svi u čudu gledali, a zatim su malo po malo počeli prihvaćati pjesmu. Uskoro se krajem orila pjesma iz svih grla, iz dubine duše. Bio je to jedan od najneobičnijih zborova koji je nesretnim ljudima vraćao samopouzdanje i budio nadu.

Nevladine udruge su bile okrenute prvenstveno vlastitom mijenjanju pa je organizirana intenzivna edukacija za vlastite članove, suradnike i velik broj volontera. Teme su bile razvoj pozitivne slike o sebi i razvoj samopouzdanja, nenasilna komunikacija, produktivan pristup sukobu, rad s traumom, ali i učenje stranih jezika. Velik broj trenera dolazio je iz pojedinih zemalja zapadne Europe i SAD-ea, a pojedine edukacije su održavane i u tim zemljama. Tako je nevladin sektor postao prvi dio hrvatskog društva integriran u Europu.

Radilo se o promjeni paradigme na koju društvo još nije bilo spremno. Aktivisti nevladinih udruga su u to vrijeme u medijima nazivani pogrdnim imenima, vrijeđani i ponižavani. Susreti s aktivistima s druge strane nazivani su u nas „sastajanje s četnicima“, a aktivistima s druge strane upadala je policija i odvodila ih na saslušanja. I poslije rata mediji bi u pojedinim mjestima na integriranom području svakodnevno izvještavali o „paljenju svijeća“ i „molitvenim skupovima“ kojima su prisustvovali i pojedini visoki dužnosnici sve dok jedan mještatin druge nacionalnosti nije likvidiran. Tada su pozvani mirovni aktivisti koji su uspjeli smiriti stanje, ali o tome mediji više nisu pisali. Jedna mještanka o tome kaže: „Počeli su slušajući nas mještane. Dugo smo razgovarali i mene su ponijele vrijednosti za koje se oni zalažu: mir, nenasilje i ljudska prava. Pomogli su mi shvatiti da su prošlost - uspomene, budućnost – nada, a jedino sadašnje vrijeme pruža mogućnost da učinimo nešto za sebe i za druge. Pridružila sam im se; znala sam kako je stanje teško. Materijalna dobra su uništena, a u zraku lebdi bezbroj pitanja bez odgovora – prije svega kako ponovno živjeti sa susjedima kada su ne samo žive ratne slike, nego i toliko još uvijek nestalih naših sumještana. I toliko usamljenosti.“¹⁰

Ono što se jučer događalo u Hrvatskoj danas se događa u susjedstvu. Mediji prikazuju nasilje u Beogradu i u dijelovima Kosova, ali ne govore da su na proglašenju nezavisnosti Kosova sjedili i predstavnici nevladinih udruga iz Srbije. Navodi se kako su demolirana veleposlanstva, ali ne i da je bačena zapaljena baklja i na sjedište Fonda za humanitarno pravo, i da pojedini mediji i političari u Srbiji otvoreno pozivaju na nasilje prema Nataši Kandić, izvršnoj direktorici Fonda za humanitarno pravo.

INTERMECO

Inicijativa mladih za ljudska prava iz Beograda u svom priopćenju povodom odcjepljenja Kosova i nemirima u Beogradu između ostalog kaže: „Srbija je dužna da prizna Republiku Kosovo. Da pruži ruku tamošnjim legalno izabranim predstavnicima, da im pomogne da uspostave savremeno, demokratsko društvo. Ne zato što smo napredniji ili kulturniji, već zato što bar toliko dugujemo kosovskom društvu. A preko Kosova, da otvorimo i pitanje društva u Srbiji. Da preispitamo sve zablude i lažne vrednosti, da reformišemo institucije, da počnemo da stvaramo kritičku svest kod mladih, da obrnemo sistem vrednosti i postavimo stvari na svoje mesto. Srbija mora na greškama iz prošlosti naučiti lekcije koje će nas odvesti do izgradnje novog društva i drugačije budućnosti. Legitimisanjem nasilja i napadima na političke neistomišljenike vlasti samo nastavljaju staru i već viđenu praksu. Oni koji misle da će ovako uništiti kritičko razmišljanje i potrebu za drugačijim odnosima sa komšijama grdno se varaju. Masovnim „događanjima naroda“ samo idemo nazad i stvaramo nove greške koje će nas skupo koštati.“

Možemo reći da su organizacije civilnog društva u Hrvatskoj, ali i njenom okruženju, postale respektabilan faktor uspostave mira, razvoja demokracije, poštivanja ljudskih prava. One djeluju dosljedno na pozicijama interkulturalizma i to ne samo načelno i teoretski nego vrlo praktično. Svojim djelovanjem sve ovo burno vrijeme bile su značajni korektiv društva u kojem djeluju, ali isto tako i aktivni suradnik sličnih organizacija u okruženju, ali i na širem europskom prostoru.

¹⁰ Aleksa, D. (2001.) Priče iz Berka, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek

Edukacijske konzekvence

Govoriti o interkulturalnom odgoju ne može se a da se ne analizira stanje i u teoriji i u praksi. Što se tiče teorije u nas su objavljeni mnogi radovi koji problematiziraju ovu temu i u tom pogledu se ne možemo požaliti. Ono što je problem ovog pristupa je što se govori načelno i bez kontakta sa stvarnošću pa takvi radovi ne donose pomake ni u teoriji ni u praksi. Pojedine rijetke analize stvarnog stanja govore da u nas nije prevladala orijentacija na interkulturalizam jer je to suprotno od etnocentrizma koji je još uvijek osnovna orijentacija.

Iz analize tekstova u čitankama za osnovnu školu pokazalo se da su tekstovi s nacionalnom tematikom najbrojniji dio tekstova koji nisu izabrani po književnim kriterijima. Obično čine posebno poglavlje u svakoj od čitanki koje smo analizirali. Ovi tekstovi većinom govore o ljepoti zemlje, dobroti i hrabrosti naših ljudi, o povijesti, patnjama, otporu prema tuđinu, o vođama, o jeziku kao nacionalnom identitetu, o himni, grbu i zastavi te povezanosti vjere i nacije. Govori se i o toleranciji i uvažavanju drugih, ali daleko je više tekstova koji iskazuju negativan odnos prema drugim narodima.¹¹ To je prvenstveno pokazatelj odnosa u hrvatskom društvu i dominacije etnocentrističke opcije, ali nije ni svejedno kakve priče pričamo našoj djeci jer interkulturalizam je više stvar tzv. „skrivene kurikuluma“. J. Bruner kaže kako su povijest, humanističke znanosti i književnost smatrani "mekanim znanostima" i ne naročito ozbiljnim disciplinama: "Nije moguće da ne možemo bolje razumjeti sebe i svoja posrtanja. Bojni otrov i Debela Berta možda su smrtonosni plodovi znanosti, ali poriv da ih se upotrijebi potekao je iz naših priča. Pa zar ne bismo trebali bolje razumjeti njihovu moć, vidjeti kako se priče i povijesni prikazi poklapaju i što je to u njima a što potiče ljude ili da žive zajedno ili da jedni druge sakate i ubijaju?" (Bruner, 2000. str. 100.)

Analizirajući stanje u nastavi stranih jezika, gdje bi interkulturalni pristup trebao biti posebno naglašen, prema Bilić-Štefan, (2006. str. 280.) „učit ćemo da se interkulturalnoj kompetenciji posvećuje vrlo malo pozornosti. Iako su didaktički materijali za učenje stranih jezika po logici stvari ispunjeni kulturološkim sadržajima, interkulturalne aktivnosti uglavnom nisu dio postojećih kulturoloških sadržaja i ne nadopunjavaju gramatičke i leksičke ciljeve“. Slično je i mišljenje Filipan-Žignić (2005.) koja smatra da interkulturalna kompetentnost preduvjet svake uspješne komunikacije, te da je napredak u budućnosti zajamčen samo onima koji ovladaju uspješnom interkulturalnom komunikacijom.

Nije potreban poseban kurikulum za interkulturalizam, ali postojeći mora imati naglašenu tu dimenziju. Ciljevi kurikuluma koji je okrenut interkulturalnom odnosu prema drugima i drugačijima trebao bi (prema irskom „Vodiču za interkulturalizam u odgoju i obrazovanju“) imati slijedeće zadatke:

Jačanje uvjeta za razvoj pluralizma u društvu.

Osvijestiti djecu o vlastitoj kulturi i prilagoditi ih činjenici da postoje i drugačiji oblici ponašanja i drugačiji sustavi vrijednosti.

¹¹ Bognar, L. (2004.) Analiza tekstova u osnovnoškolskim čitankama, Metodčki ogleđi, Vol 11, No 1, Zagreb, str. 9-27.

Razvijati poštovanje prema načinu života drugačijem od njihovog tako da djeca mogu razumjeti i cijeniti jedni druge.

Jačanje povjerenja u ravnopravnost kako bi se djeca bila u stanju postaviti u odnosu na predrasude i diskriminaciju.

Uvažavati i vrednovati sličnosti i razlike kako bi djeca mogla govoriti o sebi i artikulirati svoju kulturu i povijest.¹²

Pri učenju o hrvatskoj, ali i svjetskoj povijesti, znanosti, umjetnosti, politici trebat će u programima rehabilitirati sve one pojedince i pokrete koji su se zalagali za vrijednosti interkulturalizma, za mir i suradnju među narodima. Mnogi Hrvati dali su doprinos svjetskoj kulturi te je dobro da učenici znaju nešto o njihovom doprinosu svijetu, ali su isto tako mnogi pojedinci drugih nacionalnosti participirali u hrvatskoj kulturi i predstavljaju njen važan dio. Veći dio svoje povijesti Hrvati su živjeli na interkulturalan način i u tom razdoblju doživjeli intenzivan razvoj ekonomije, znanosti, umjetnosti. Hrvati, kao i drugi europski narodi, imaju velik broj iseljenika koji čine poveznicu s drugim narodima i kulturama, ali i hrvatsku kulturu čine dijelom svjetske.

Pri učenju o drugim zemljama treba ukazati i na njihovu multikulturalnost i multikonfesionalnost te načine kako se ona uvažava. Djeca se u školi ne smiju indoktrinirati za bilo koju vjersku orijentaciju, ali trebaju upoznati najznačajnije religije koje danas egzistiraju u našoj zemlji (slično je i u ostalim europskim zemljama), njihove sličnosti i razlike. Isto tako treba i nereligijski pogled na svijet učiniti jednakopravnim.

INTERMECO

Jedan roditelj je pozvan u predškolsku ustanovu jer se pojavio problem s njegovom četverogodišnjom kćerkicom. Bio je iznenađen kad je saznao da ona negoduje što je u grupu došla crna djevojčica jer u njihovoj obitelji nije nikad mogla čuti nikakve rasističke stavove. Kad je razgovarao s kćerkom saznao je da ona misli da se ta djevojčica nikad ne pere jer je jako crna. Objasnio joj je da se radi o boji kože koju ne može promijeniti pranjem. Kad je analizirao knjige koje su čitali djetetu kod kuće kao i one u vrtiću uočio je da su na svim slikama bila bijela djeca i djevojčica je stekla uvjerenje da su samo djeca bijele kože „normalna“ djeca. (<http://www.ncca.ie/uploadedfiles/Publications/Intercultural.pdf>)

U Hrvatskoj se govori jezik koji razumiju i Bošnjaci, i Srbi, i Crnogorci što je velika prednost ako se jezik shvaća kao sredstvo komunikacije, a ne razlikovanja i sukoba. No, Hrvati kao mali narod trebaju ovladati ne samo jednim nego nekoliko svjetskih jezika kako bi mogli ravnopravno participirati u svjetskim događanjima. Učenje stranih jezika mora postati važan dio kulture i ne završava se školovanjem.

Interkulturalni odgoj je više vezan za ono što se događa tu oko nas. Zato posebno značenje ima način školovanja u multikulturalnim i multikonfesionalnim dijelovima naše zemlje. Nije dovoljno da manjine

¹² <http://www.ncca.ie/uploadedfiles/Publications/Intercultural.pdf>

imaju samo školu na svom jeziku i da se djeca pri školovanju odvajaju po nacionalnosti. Mnogo je važnije da u takvim sredinama svi imaju mogućnost učiti jezik manjine, da imaju razne mogućnosti upoznati kulturu naroda koji ovdje žive, a da djeca imaju mogućnost zajedničkih aktivnosti kako bi stekla iskustvo suradnje i zajedništva u različitosti.

S djecom treba otvoreno razgovarati o fašističkim simbolima na zidovima škole i porukama koje oni šalju. Treba porazgovarati o razbijenim prozorima na Srpskom kulturnom društvu u Osijeku, te zašto o tome nisu pisali mediji, a pisali su o isto takvom vandalizmu učinjenom Hrvatskom kulturnom centru u Vojvodini. Treba razgovarati i o napadu „zvezdaša“ na učenički dom u Vukovaru, ali i o odlasku navijačkih skupina u Vukovar, da spomenemo samo neke od incidenata koji su se dogodili ovih dana. Ali još važnije je upoznati mnoge primjere ljudske solidarnosti koji su se događali i u najtežim danima rata, a i danas se događaju među ljudima različite nacionalnosti i vjerske opredijeljenosti. Možda upravo na tim primjerima ljudi, koji svoju dobrotu nisu potisnuli da bi se uklopili u vladajuće trendove nego su imali na umu vrijednost i dostojanstvo svake osobe, treba graditi budućnost.

Interkulturalizam je utemeljen u filozofiji nenasilja i nije nešto što se može riješiti preporukama, uputama pa čak ni programima. Radi se o dubljim i suštinskim promjenama u ljudima. To se može postići edukacijom koja je bliža psihoterapiji nego li tradicionalnom obrazovanju, a Rogers ga je nazvao „suštinskim učenjem“. Tu edukaciju i u našoj sredini su afirmirale organizacije civilnog društva u suradnji sa suradnicima iz različitih europskih zemalja. Dio naših učitelja je također prošao ove edukacije i oni mogu biti začetak promjena u tom smjeru. Naše škole su još daleko od toga jer se još uvijek bave programima a ne ljudima i trebat će mnogo nastojanja da se stanje počne mijenjati.

Udruge civilnog društva, a posebno one koje se bave nenasiljem, mirovnim odgojem i ljudskim pravima, afirmirale su i u našoj sredini edukaciju odraslih koja je u ovom problemu i posebno važna, jer stavove etnocentrizma, nacionalne, vjerske i jezične netolerancije djeca uglavnom preuzimaju od starijih. Ako Hrvatska želi postati društvo okrenuto razvoju mora biti društvo koje uči, a to učenje treba biti tzv. suštinsko učenje, koje pored razvoja samopoštovanja i pozitivne slike o sebi gradi i mostove komunikacije prema drugima i drugačijima, ali i potiče kreativne odgovore na izazove koje donosi društvo koje se mijenja.

Summary

In Europe we have contradictory process. On one side there is a process creating united Europe with open borders and free movement people, goods and services, and on another side there is a process of disintegration multicultural societies with big conflicts, riot, and wars too. In the same time Europe becomes more and more multicultural, multiconfessional, and multilingual society. This society can normal exist only by affirmation interculturalism.

Croatia has a big experience of the life in multicultural communities which is not enough evaluated, and Croatia is, like all other European countries, not only multicultural then multiconfessional society too. I Croatia there are two opposite orientations: one orientated to ethnocentrism, xenophobia, and hostile to neighbors, and another which in different doesn't see dangerous and which is orientated to interculturalism. For Croatia future important is that dominant becomes another option.

Important factor of affirmation interculturalism is civil society because civil society organizations formed like reaction to national and religion intolerance and war conflicts. Because they based on philosophy network structured society, and grass-roots level activities close connected with people, and because they stress own education like first step of changes, they became important factor of the changes and humanization Croatian society, and they gave contribution to new approach to education.

Trend of globalization and creating united Europe put to education new challenges as to school learning as to long life learning. Education instead national myths and xenophobia must be orientated to education for living in multicultural, multiconfessional, and multilinguistic society.

Key words

Multiculturality, multiconfessionality, multilinguality, plurality, interculturalism, civil society, education

Literatura

- Bognar, L. (2006.) Školovanje u multietničkim područjima istočne Slavonije i Baranje, Pedagogijska istraživanja br.2, god.III, HPD i „Školska knjiga“, Zagreb, str. 201-214.
- Bilić-Štefan, M. (2006.) Uključivanje interkulturalne komunikacijske kompetencije u poučavanje stranih jezika, Odgojne znanosti 11, Učiteljski fakultet, Zagreb, str. 279-288.
- Bruner, J. (2000.) Kultura obrazovanja, EDUCA, Zagreb
- Domović, V./Godler, Z./Previšić, V. (2004.) Srednjoškolci i kultura demokracije, Pedagogijska istraživanja br.1, god. I, HPD i „Školska knjiga“, Zagreb, str. 67-88.
- Ferguson, M. (1992.) Vodnarjeva zarota, Happy New Age, Časopis za kritiku znanosti, Ljubljana
- Filipan-Žignić, B. (2005.) Interkulturalni koncept kao conditio sine qua non suvremene nastave stranih jezika, Odgojne znanosti 9, Učiteljski fakultet, Zagreb, str. 121-132.
- Hardt, M. (2002.) Novi oblici moći, Znaci vremena, HR3,
http://boo.mi2.hr/~ognjen/tekst/hardt_interview_hr.html
- Intercultural Education in the Primary School,
<http://www.ncca.ie/uploadedfiles/Publications/Intercultural.pdf>
- Katunarić, V. (1994.) Labirint evolucije, Hrvatsko sociološko društvo Filozofski fakultet, Zagreb
- Katunarić, V. (2004.) Od distinkcije prema srodnosti: model „Nacionalne kulture“ Geerta Hofstede, Pedagogijska istraživanja br.1, god. I, HPD i „Školska knjiga“, Zagreb, str. 25-40.
- Marinović Bobinac, A./ Marinović Jerolimov, D. (2006.) Religijsko obrazovanje u Hrvatskoj,
<http://kotor-network.info/index.htm>
- Mijatović, A./Žužul, A. (2004.) Prilog određenju dimenzionalnih značajki kulturnog identiteta srednjoškolske mladeži u Hrvatskoj, Pedagogijska istraživanja br.1, god. I, HPD i „Školska knjiga“, Zagreb, str. 41-66.
- Perotti, A. (1994.) The case for intercultural education, Council of Europe Press, Strasbourg
- Piršl, E./Vican, D. (2004.) Europske demografske vrijednosti i regionalizam, Pedagogijska istraživanja br.1, god. I, HPD i „Školska knjiga“, Zagreb, str. 89-104.
- Piršl, E. (2002.), Suradnja škole i nevladinih udruga u interkulturalnom odgoju i obrazovanju, HRC-Focal Point Zagreb, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
- Povelja o integraciji foruma FIMM Švicarska,
http://www.croatia.ch/integracija/pdfs/fimm_povelja_hr.pdf
- Previšić, V./Hrvatić, N./Posavec, K. (2004.) Socijalna distanca prema nacionalnim ili etničkim i religijskim skupinama, Pedagogijska istraživanja br.1, god.I, HPD i „Školska knjiga“, Zagreb, str. 105-120.

Salman, H. (1992.) *Kultura New Agea, Happy New Age*, Časopis za kritiko znanosti, Ljubljana

Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2003, Državni zavod za statistiku, Zagreb